

KREŠIMIR PETROVIČ
Fakulteta za telesno kulturo
Ljubljana

Izvorni znanstveni članak
UDC 301:17:796.071.2:32
Primljeno 23.01.1989.

POVREDE LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA U SPORTU

KLJUČNE RIJEČI:

ljudska prava / slobode / vrhunski sportaši / sportske organizacije

Ljudska prava danas su u centru svih onih društvenih kretanja u svijetu i u nas koja se temelje na demokraciji i vide u čovjeku njezin izvorni element. Pritom se svakog dana radi i o postojećim, a i novim ljudskim pravima. Različiti oblici kršenja ljudskih prava pokazuju kako je zbog logičnih razloga i zbog tekovina civilizacije ta prava potrebno uvijek braniti. Ljudska prava i slobode imaju uvijek, pa i u sportu, svoju vanjsku formu, deklarirani su, ali je u pravilu do njihova oživotvorenja put često dug i naporan. Ljudi su sve svjesniji svojih prava i sve su osjetljiviji na povrede svojih prava. Lako je navesti brojne primjere kršenja ljudskih prava u sportu, osobito one što vrijeđaju dostojanstvo i integritet ličnosti sportaša.

Sam problem povrede ljudskih prava u sportu ima dvojaki značaj:

- autofrustraciju sportaša koji često zbog želje za postizanjem sportskog rezultata dopušta manipuliranje sa sobom;
- za društvo to nije jedno od pitanja suvremene demokracije, već je njezino centralno pitanje.

Dakle, moramo se na svakom području ljudskog života boriti protiv kršenja ljudskih prava; što svakako vrijedi i za područje sporta, jer samo cjelovita borba može u konačnom ishodu biti produktivna za razvoj bilo koje društvene zajednice.

POVREDA LJUDSKIH SLOBODA I PRAVA U SPORTU

Demokracija se ne zaustavlja na horizontu ni građanskog ni socijalističkog društva

Dvjestota godišnjica poznate Deklaracije o pravima čovjeka i građanina (La declaration des droits de l'homme et du citoyen) koju je donijela francuska skupština 1789. godine sigurno je dobra prilika, ali zacijelo ne i razlog što je upravo sada povezujemo s prilikama u vrhunskom sportu. Slično vrijedi i za 41-godišnjicu usvajanja Opće deklaracije o pravima čovjeka OZN, jednog od najznačajnijih dokumenata što su po mišljenju mnogih teoretičara dosad donijeti na pravnom području. Uz nju su značajni i Teheranska deklaracija (1968) i međunarodni pakt Generalne skupštine OUN (1976) koji određuje ekonomska, socijalna, te kulturna prava. Organizacija ujedinjenih naroda i druge međudržavne institucije, te nacionalne skupštine i organizacije otad su donijele niz različitih pravnih akata koji bi trebali štititi slobode i prava čovjeka. Radi se o virtualno beskonačnom broju novih prava i njihovih povreda gdje razum i civilizacijske tekovine same po sebi kazuju da čovjeka treba zaštititi, a to se može postići samo PRAVNIM NORMAMA ili drugim neformalnim oblicima, te NJIHOVIM POŠTIVANJEM. Povijest nas uči kako između prava, pravne i druge zaštitne norme, odnosno njihove realizacije, postoji prazan

prostor koji se u suvremenim društvima zamagljuje ideološkim normama. Mnoga prava i slobode čovjeka imaju svoju vanjsku formu, ona su priznata riječima, ali je u pravilu put do njihove realizacije često dug i naporan. U nas poznajemo pojavu da pretjerana institucionalizacija na području samoupravnog interesnog udruživanja s jedne strane potiče stalno proširivanje ljudskih prava, a s druge sprečava mogućnosti za njihovo realiziranje (A. Igličar, 1988). Koliko pretežno formalni oblici prava vrijede u sportu vidi se i iz činjenica što ukazuju na konkretno stanje problema u ostvarivanju prava.

Navedeni autor razmišlja i o tome da su određivanje i korištenje prava često *ne samo pravni, već i moralni čin*. Moral, naime, izražava ljudske odnose u etičnim pojmovima među koje spada i pravo. Ne možemo zanemariti činjenicu kako prilikom usvajanja akata "visoko i etično ciljamo". Međutim, nepoštivanje zakona i samoupravnih općih akata, njihovo stalno "prilagođavanje", te neodgovoran odnos prema zakonitosti ukazuju na nizak nivo moralne svijesti. Sportaši obično sudjeluju pri određivanju normi u sportu samo simbolično, dok je odnos nosilaca vlasti često krajnje neodgovoran prema aktima što su ih sami postavili (usvojili - s pristankom često tihe, neinformirane većine). Povreda i tako usvojenih prava je, međutim, ne samo moralna slika "zakonodavca - izvršilaca zakona", već je i duboko kontraproduktivan čin koji daje svojevr-

stan pečat cjelokupnom sportskom sustavu. Ali, praksa nam ipak kazuje (kako su naprimjer u ekološkoj svijesti - osviještenosti) ljudi sve svjesniji svojih prava i kako čak postaju sve osjetljiviji na kršenje tih prava i kako čak postaju sve osjetljiviji na kršenje tih prava. I UPRAVO TO SE U POSLJEDNJE VRIJEME DOGAĐA I U VRHUNSKOM SPORTU, ne samo u svijetu već i u nas. Ako parafraziram L. Bavconu, pred sud pameti, slobode, pravednosti, čovječnosti i svih ostalih općeljudskih načela i vrijednosti treba staviti svu ideološku, političku, moralnu i pravnu prtljagu autoritarne i totalitarne koncepcije suvremenog vrhunskog, komercijaliziranog i politiziranog sporta, te njegova uređenja, od međunarodnih i državnih institucija do pojedinih klupskih uprava. Možemo biti uvjereni kako ocjene ovog suda za takav sport ne bi bile ugodne. Pokazalo bi se, naime, i to da sportu *možda više nego drugdje* treba parafrazirati staru kinesku mudrost kako se u duši svakog čovjeka (i najvećeg demokrata) skriva veći ili manji autokrat sa svojim snovima.

Nekoliko provedenih istraživanja dokazuje kako je upravo rečeno točno i kako je sve više primjera o manjeviše uspješnom otkrivanju pa i razrješavanju povreda prava čovjeka-sportaša.

P. Jambrek o tome kaže:

"Država i njezini organi nisu jedini izvor diskriminacije niti jedino sredstvo za njeno ukidanje. Stvarni izbor djelovanja, koje je u suprotnosti s pravilima o pravima čovjeka, predstavljaju konkretne društvene institucije i organizacije, uzorci ponašanja ljudi u njihovom svakidašnjem životu, društveni običaji i tradicija te druge nepravne grupe norme". Isti autor konstatira kako je upravo ovo područje sa stajališta međunarodnih pravila o pravima čovjeka prilično zanemareno, naročito u sredstvima borbe protiv različitih oblika diskriminacije. "ZATAŠKATI ili IGNORIRATI" žalbe zbog nepoštivanja prava čovjeka može već i mala autoritarna sportska organizacija: to, naime, ne čine samo državne, paradržavne ili samoupravne institucije i organizacije. Pri tome se radi i o još jednom problemu, naime, o stupnju realizacije određenog prava. To znači da neko pravo obično nije u cjelini odsutno ali niti u cjelini realizirano. Upravo to se po pravilu događa u sportu.

UNESCO je sigurno organizacija koja je na raznim područjima, povezanim sa sportom, napravila mnogo. ICS-SPE je u okviru UNESCO-a (međunarodni savjet za sportsku znanost i tjelesni odgoj u okviru UNESCO-a) međutim, za sport napravio tek male pomake koji jedva mogu rješavati opsežnu problematiku kršenja osnovnih prava i posebno prava čovjeka-sportaša. Slično vrijedi i za MOK. Očito je i u sferi sporta na ovom području velika praznina što je većinom određuju nacionalne i međudržavne institucije onako kako im najviše odgovara, a pretežno su ograničene određenim civilizacijskim tradicijama svojih sredina

i sa sve metastaziranim moralnim načelima.

U sportu ima puno arbitrarnih i diskrecijskih prava ili self evidentna prava koja mnogi zloupotrebjavaju.

Sportske pravne i samoupravne norme često su samo formalizam unutar država, a na međudržavnom nivou kroje ih sportski titulari prema vlastitim interesima. To čine tako da je međudržavni ili međunacionalni nivo kompromis čija je osnovna tendencija *zaštita nosilaca sportskih i političkih funkcija*.

Međutim, ipak ne smijemo zanemariti činjenicu da se i u sportaša radi o kršenju sloboda i prava što proizlaze iz bazičnih te najpoznatijih međunarodnih normi, od povelje OUN, Opće deklaracije o pravima čovjeka OUN, Teheranske deklaracije, do završnog helsinškog dokumenta i drugih sličnih akata.

Zašto se na području sporta, osim rijetkih iznimaka, o tome nije dovoljno govorilo? Za to postoje bar dva razloga. Prvo, sportaši nisu dovoljno poučeni o svojim pravima, a po svojoj su stvaralačkoj biti usmjereni samo na postizanje što boljih rezultata, pa su stoga naravno, lak predmet manipulacije. Sportaši, koji u pravilu započinju s ozbiljnim treningom i natjecanjima još u ranom djetinjstvu, nikada nisu bili odgajani u "slobodi mišljenja i izražavanja". Prirodno talentirani, oni su u svim sustavima bili u tome deprivirani i izmanipulirani. Zato u pravilu imaju nerazvijenu demokratsku svijest. Stoga bi zloupotreba sportaša u mnogim primjerima bila odgovarajući termin za ono što se događa na širem području što ga često nazivamo "nasiljem u sportu".

Drugi razlog leži u tome da se povrede prava ne mogu spriječiti samo njihovim normativnim osiguranjem, već to prvenstveno ovisi o onome koji raspolaže s društvenom moći. Paradoksalno, ali u sportu je to u najmanjoj mjeri sportaš.

Sigurno će se uskoro pokazati potreba za posebnom raspravom (u ovom kontekstu) o sve češćoj tvrdnji što je pojedini teoretičari ističu od vremena uspješne sprege nacizma i tadašnje njemačke sportske organizacije, kako je *sport bez obzira na društveni sustav vođen najautoritarnije*, kako je sportska oligarhija atavizam čak i u demokratskim društvima, kako propagandna mašinerija sustavno uništava istinu, kako se sportaš često ponižava na nivo "materijala" ili robora koji ima jedini zadatak, a to je postizanje rezultata i koji nema svojih prava već mu ih milostivo određuju paternalistični vlastodršci. Autoritarno vođenje koje često dovodi do pukog diktata i represije kojima se zdrav razum opire odvijaju se u centru područja koje bi "per definitionem" trebalo biti najslobodnije: ne "carstvo nužnosti", već, gledano s filozofskog vidika, prije "carstva slobode". Element igre kao osnova stvaralaštva (ne samo na ovom području) trebao bi sport ipak oblikovati drukčije.

I ponovo se postavlja pitanje: zašto nije tako?

Rijetko gdje postoji toliko dvoličnosti kao u sportu i rijetko gdje se tako drastično vide dvije strane medalje, kao svijetla i vječito tamna strana Mjeseca. Svijetla se pokazuje masama, a tamna se svim mogućim sredstvima skriva. "Oaza mira", kao što titularu sporta rado nazivaju sport, uvijek se spretno skriva, tako da je tek ponešto s te strane "Hada" dostupno sportskoj i široj javnosti.*

One koji traže istinu tamne strane sportske medalje čeka skoro doslovce i ne samo metaforično sudbina Giordana Bruna. Tako je sportaš najprije i najčešće depriviran u onome pravu koje bi mu moralo biti najprije osigurano, a to je DOSTOJANSTVO. I tamo gdje su sportaši najbolje plaćeni oni često zaslužuju svoju "plaću" tako što dopuštaju da se gazi njihovo DOSTOJANSTVO. Usko povezan s problemima dostojanstva je i problem prava koji su prije dvije stotine godina zapisali Francuzi za sav civiliziran svijet u članu 11. svoje Deklaracije o pravima čovjeka i građanina: "SLOBODNA RAZMJENA MIŠLJENJA I MISLI JEDNO JE OD NAJDRAGOCJENIJIH PRAVA ČOVJEKA; SVAKI DRŽAVLJANIN, ZNAČI, SMIJE GOVORITI, PISATI I TISKATI SLOBODNO, A ODGOVARA SAMO ZA ZLOUPOTREBU OVE SLOBODE U PRIMJERIMA KOJE ODREĐUJE ZAKON". D. Maver je o tome zapisao: "Velika sretna obitelj uvijek se željela predstaviti kao sretna, vesela i bez konflikata. Svijet sporta je stoga što se tiče sukoba i nespozuma nijem kao hodnici bolnica". Dodajmo da se sasvim mali broj konflikata rješava unutar samog sporta. Većina, naime, "ostane visiti" u zamagljenoj atmosferi totalitarno vođenih organizacija u kojima obično vrijedi (bar za obične ljude-sportaše) znamenita totalitaristička sintagma: "Pojedinaac nije ništa, kolektiv je sve". Ne bismo smjeli varati sebe zbog pomanjkanja dokaza kako zbog takve logike velik broj talenata nije napustio sport. To jednostavno nitko (još) ne registrira; a primjere bi mogao navesti već prosječno informirani sportski novinar. Sportaši koji u pravilu započinju svoju karijeru vrlo mladi, nikada nisu bili odgajani u slobodi mišljenja i izražavanja. Od njih se zahtijevala bezuvjetna poslušnost, na stručnom ili drugom području odlučivanja. Nikakva tajna nije da sportaši djeluju u institucijama odlučivanja isključivo CEREMONIJALNO ili MANIPULATIVNO, odnosno SIMBOLIČNO. Talentirani, svjesno ili podsvjesno žive u STRAHU kako će im netko pogrešno izgovorenu riječ ili još više za žalbu onemogućiti daljnji razvoj njihova talenta i postizanja rezultata. Ako je bilo koja istina doista usađena u sportaše, onda je to ona koja je sintetizirana u sintagmi *kako sportaši odlaze, a birokracija, odnosno, funkcionari ostaju*. Ovaj STRAH, naravno, znači i NESLOBODU i širok prostor za manipulacije najrazličitijih vrsta. A njih doista ima na pretek. To je između ostalog potvrdilo i istraživanje "Vrhunski sportaši SFRJ" (Petrovič i

Žvan 1987) u kojem anketom nisu bili obuhvaćeni mladi, perspektivni, još neafirmirani sportaši, već samo oni što su se dokazali rezultatima na svjetskoj razini i koji više nisu mogli šutjeti ili im je karijera dostigla onaj stupanj na kojem nemaju što više izgubiti. Pritom ne treba zaboravljati da je istraživanje djelo relativno neovisne institucije koja je omogućila tajnost podataka. Takvih je empirijskih istraživanja na tom području u svijetu i u nas malo. Simptomatična je, ali je za naše razmišljanje i logična činjenica da se o sportskoj problematici najmanje pitaju upravo oni kojih se one najviše tiče, sportaši. A ako se istraživanja i sprovode, njihovi su rezultati vrlo slični onima za koje je P. Jambrek u eseju *Međunarodna uređenost prava čovjeka* našao duhovit zajednički imenitelj - citirao je, naime, lorda Lindsaya: "*Samo onaj koji nosi cipele zna da li ga stišću*". Za veliku većinu sportaša stoga možemo utvrditi kako uopće nemaju ili imaju nedovoljno razvijenu svijest o demokraciji i osnovnim pravima čovjeka, kako je nasuprot njihovoj društvenoj (ne)moći u rukama birokracije i funkcionara skupljena sva moć koja se u pravilu kumulira u skladu s njihovim političkim, privrednim i policijskim položajima što ih zauzimaju. O stavu "bez vlastodržaca ne ide, makar je i s njima vrlo teško", još ćemo govoriti. Za kraj ovog dijela razmišljanja možemo reći da se na rijetko kojem području čovjekova djelovanja može toliko konkretizirati netrpeljivost ili nepriznavanje drugog čovjeka kao na sportsko. Primjeri se mogu također naći i između trenera, vođa ekipa i drugih stručnjaka. Pritom se često radi o očiglednoj *zloupotrebi prava*. Vodstvo i trener imaju pravo zahtijevati nastupanje sportaša na natjecanju, ali ne kad je bolestan. Trener ima pravo voditi programirani trening, ali ne tako da šteti zdravlju pojedinca. Pravo trenera je i motiviranje natjecatelja, ali ne i s moralno sumnjivim, često i ponižavajućim sredstvima. Trener ima pravo zahtijevati pobjedu, odnosno igru na pobjedu, ali ne i po cijenu povrede protivničkog igrača. Sve ovo teoretičari karakteriziraju ZLOUPOTREBOM prava što proizlazi iz toga da njegov nosilac polazi od pravno dopuštenog apstraktnog opravdanja, koji konkretizira i materijalizira tako da njegovo postupanje prelazi granice opravdanog (M. Pavčnik, 1988). Zbog često svima evidentnih osobnih razloga događa se da trener ne stavi natjecatelja u ekipu, čak ni u državnu reprezentaciju, iako za to nema nikakvih stručnih opravdanja. Zbog osobne osvete pojedini su se sportski vlastodržci bili spremni oderći i sudjelovanja onih najboljih sportaša. Natjecatelje tjelesno kažnjavaju dodatnim treningom, prisilom na potpisivanje ugovora kojima se krši čitav niz osnovnih prava čovjeka, zabranom davanja javnih izjava, osim onih u korist organizacije, besmislenim ograničavanjem slobode kretanja, oduzimanjem prava na upotrebu rekvizita najkvalitetnijeg materijala za postizanje rezultata. Izlažu sportaše *psihičkom mučenju*, često vrlo brutalnom i ponižavajućem, pa i onome koje V. Gligorov, na temelju teorije morala, zove "*mučenje bez bolova*", jer

Primjerice, Schumaker je otkrio o drogiraju i orgijama u njemačkoj nogometnoj reprezentaciji platio doživotnom diskvalifikacijom.

se mikrotraume toliko ponavljaju da se čovjek nauči živjeti s psihičkim bolom tako da ga zapravo više i ne prepoznaje. Koliko daleko se može ići u tome da čovjek ostane čovjek drugo je pitanje na koje je možda, kao bivši vrhunski sportaš u svojem dijelu "Pobuna robota", odgovorio L. Simonović: "To može da čini trener sportašu, a ne čovjek čovjeku", itd. Dakle, sportaši su često najdepriviraniji tamo gdje su članovi različitih dokumenata o pravima čovjeka najrigorozniji.

Pritom mislim prvenstveno na već spomenuto pravo na osobno dostojanstvo, sadržano u znamenitom članu 1. Opće deklaracije o pravima čovjeka OUN: "Svi se ljudi rađaju slobodni i imaju isto dostojanstvo i ista prava". Ako iz citirane Opće deklaracije OUN pročitamo član 19. (značajan za dosadašnji dio rasprave) koji glasi: "Svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, uključujući pravo da se nitko ne smije pozivati na odgovornost zbog svog mišljenja i pravo da svatko može zahtijevati, dobivati i širiti informacije o ideji bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice", dotakli smo se još jednom osnovnog smisla člana citiranog na početku koji slavi svoju 200-godišnjicu. Zato ćemo se složiti s činjenicom kako univerzalni značaj osnovnih prava čovjeka nikada nije bio tako očit kao danas (F. Mitterrand 1989.).

Jedna od potvrda povezanosti sporta i politike je i politički značaj bojkota Olimpijskih igara, posebno u posljednjim desetljećima, ili policijski i politički dekor što je pratio Olimpijske igre u Seulu. Bojkoti, naravno, ne ukazuju samo na sport kao značajno političko sredstvo *već više govore o nemoći sportaša* da utječu na odluke (što su ih u pravilu donosile vlade). Nitko nije razmišljao o uskraćenim prilikama pojedinih sportaša što su više od trećine svog najaktivnijeg dijela života podredili postizanju visokog cilja, na Olimpijskim igrama. Nitko nije vodio računa o dugogodišnjem radu što su ga sportaši uložili u pripreme i nitko nije shvatio kako su Olimpijske igre uvijek jedinstvena prilika da se dokaže sportsko stvaralaštvo koje ne bi smjelo biti podređeno pravilima trenutačnih političkih sporova. Pravo sportaša na odlučivanje bilo je bezobzirno i ponižavajuće skršeno. Takvih je i sličnih primjera na relaciji politika-sport puno. Poznata je misao von Reichenaua "da je sport rat prijateljskim oružjem".

Sportaši su, očito, sve potrebni državam. To svakako ne znači da ih one povremeno ne stavljaju u rang državljana drugog reda. Primjer su naročito u nas medijski vrlo zastupljeni i po pravnoj regulativi svima sumnjivi prijelazi sportaša, posebno u inozemne klubove. U članu 13. (stav dva) Opće deklaracije o pravima čovjeka, pa i u pojedinim našim zakonskim aktima što uređuju ovu materiju, nalazi se odredba: "Svatko ima pravo napustiti bilo koju zemlju, uključujući vlastitu i vratiti se u svoju zemlju". Ovo pravo spada u osnovna prava čovjeka. Čini se da je i u nas tako, jer je našu zemlju po nekim podacima napustilo već

više od 10.000 stručnjaka različitih, naročito tehničkih profila. Između njih je pet stotina onih koje ubrajamo u vrhunske stručnjake i čija se vrijednost ne može izračunati, budući da školovanje prosječnog diplomanta na našem fakultetu po međunarodnim standardima stoji oko dvadeset tisuća dolara. Jasnih normi za sportaše nema, još manje su usklađene s ustavom i međunarodno ratificiranim listinama o pravima pojedinca. Medijska upozorenja i izjave pojedinih funkcionara kako ovi odlasci mogu prouzrokovati pravi kolaps pojedinih sportova i kako je zapravo puno uloženo u razvoj određenog sportaša, čine se i žalosnim i smiješnim istovremeno; ako pomislimo na kolaps privrede, na milijarde uložene u školovanje stručnjaka koji bi mogli puno doprinijeti izlasku naše zemlje iz krize. Ova usporedba očito pokazuje kako računica nije dobra. **JESU LI SPORTAŠI ZEMLJI POTREBNJI OD STRUČNJAKA?** Čemu tako različita mjerila ako joj trebaju jedni i drugi? I opet ćemo se morati sjetiti sportskih birokrata i funkcionara. Je li možda dio odgovora u činjenici da uz svakog vrhunskog sportaša stoji puno zainteresiranih, od stručnjaka (koji se ovim putem i sami lakše prodaju u inozemstvu) do funkcionara, itekako svjesnih da njihov ugled, "amaterski" dohoci i raskošna "amaterska" putovanja te čitav arsenal poznatih i nepoznatih privilegija zavise samo od JAKOG kluba ali i od JAKE reprezentacije. Vlast je slast. Osim "želje za što više moći" (Nietzsche) koja se pretvara u drogu, tako da će mnogi funkcionari prije ispustiti palicu kojom se zbog starosti i onemoćalosti pomažu pri hodanju nego palicu vlasti, za funkcionere su često karakteristični i nadasve prozaični razlozi.

Praktične doživotne funkcije u sportu (E. Brundage bio je 20 godina predsjednik, a predstavnici pojedinih država čak i naše, od 25 do 30 godina članovi MOK-a) se kao "fenomen sui generis" ipak ne mogu lako objasniti; puno je već vremena prošlo od usvajanja norme koja glasi: "JAVNE FUNKCIJE SU PO SVOJOJ BITI VREMENSKI OGRANIČENE, ONE NISU NI POSEBNA PREDNOST NI NAGRAĐA VEĆ DUŽNOST".

Ako se vratimo na odlaske stručnjaka u inozemstvo, moramo se u vezi s vlastodržcima i vlašću upitati i to je li zaista u njihovu interesu odlaženje inteligencije. Već grubi račun pokazuje da školovanje onih koji su već otišli stoji više od 20 milijardi dolara, znači više nego što je dužna naša zemlja. Inteligencija, naročito besposlena, mogla bi postati neugodna politička alternativa. Zar nisu stoga zanimljiviji sportaši, onakvi kakvi jesu, jer vlastodržcima omogućuju realizaciju stare ideje "panem et circenses", makar poneka i ponegdje (ne samo u nas) bez kruha. A to moraju biti u pravilu poslušni sportaši s kojima mogu, pod široko shvaćenom parolom "red i rad", tako omiljenom u vrhunskom sportu, sebi itekako pomoći. Je li analizirajući upravo ove dimenzije vrhunskog sporta L. Bloy pomalo preoštro zapisao kako je vrhunski sport najbolje sredstvo

za odgoj štetnih kretena. Odsutnost zaštitnih pravnih i drugih dokumenata, dehumaniziranost odnosa, autoritativnost i široka diskrecijska prava predstavnika vlasti i društvene moći, te apatičnost sportaša zbog stanja koje je jedan od njih opisao kao: "NISMO MI SVOGA TIJELA GO-SPODARI", lijepo dokazuju Bloyevljevu tvrdnju. Stvaranje šačice visoko nagrađivanih i medijski promoviranih sportaša potvrđuju u opisanim vezama samo još jednu poznatu mudrost, "DA SU SRETNI ROBOVI NAJVEĆI NEPRIJATELJI SLOBODE". Kako izvorna kršenja prava čovjeka proizilaze iz područja što ih obično nazivamo sustavnim vidi se i iz slijedećeg primjera. Z. Mornar u jednoj od svojih kolumni komentira feljton J. Jovanovića s "izvornim podacima saveznog deviznog inspektorata". On kaže kako se većina klubova bezobzirno bavi djelatnostima "koje su u svakom normalnom društvu zabranjene" - čak i u našem. "Mnogi od njih se ponašaju prema njima kao da za njih ne važi nijedna norma pozitivnog zakonodavstva", i nastavlja: "sjetimo se samo ironičnih primjedbi nakon već odavna zaboravljene široke akcije SDK u kojoj je sudjelovalo više od 600 inspektora. Oni su ispisali skoro tisuću stranica skandaloznih otkrića o financijskom poslovanju mnogih klubova. Ali čini se da ove knjige nitko nije pročitao do kraja. Jer, kako drukčije tumačiti da ozbiljnih akcija protiv ovih negativnosti nije bilo... Iz feljtona rađenog na osnovi otkrića deviznog inspektorata jasno se vidi da se (i) u posljednjim godinama nismo pokrenuli s mrtve točke prema LEGALNOM poslovanju u vrhunskom sportu". Z. Mornar zaključuje: "Bez obzira na olakotne okolnosti..., javnost vjerojatno zanima da li će netko od pravih krivaca jednom već odgovarati. Za sada NAM VRHUNSKI SPORT, HERMETIČNO ZATVOREN, POSLUJE DOISTA LUDO OPASNO". Ovim zaključcima nemamo što ni oduzeti ni dodati. Njegov zapis je tek još jedna potvrda praktično neograničene moći vlastodržaca u našem društvu. To istovremeno ukazuje i na sliku ovog društva koje se s vidika pravne države nalazi negdje pri dnu evropskih civilizacijskih procesa na ovom području, makar s tim ne tvrdimo da do sličnih kršenja (svakako u drukčijim dimenzijama) ne dolazi i u drugim zemljama.

Kad već citiramo čovjeka iz javnih medija, pokušajmo bar površno dodirnuti ovo područje. Javna komunikacijska sredstva su svako na svom području (osim upravo zato poštovanja vrijednih iznimaka) u pravilu ovisni o svojim sredinama i raznim silnicima. Autokratski način vođenja sporta u pravilu proizvodi (ne) kritični tisak. Zapravo, postoji samo INFORMACIJSKI i UNIFORMNI tisak, što je na Zapadu pod monopolom vlasnika listova, a na Istoku pod monopolom osnivača, tj. državne politike.

NOVINAR NEOVISNOG MEDIJSKOG SREDSTVA, NE MOŽE BITI NEOVISAN; ali postoje i drugi činitelji što umanjuju oštrinu njegove kritičnosti. Jesu li to tek pritisci, autocenzura, ponegdje korupcija? Ponekad se čini kako ih je pogazilo vrijeme, kako u sportu ne vide sve one negativne sadržaje što se rađaju uvijek iznova i da neki od njih nisu

dovoljno zreli kako bi identificirali i negativne dimenzije sve veće komercijalizacije i politizacije sporta. Često su čak uvjereni da to uopće ne spada u sportsko novinarstvo.

Dječje naivno, ali na svoj način indikativno za razinu rada sportskih novinara djeluje na primjer podatak kako su se neki novinari na jednom od nedavnih igara potukli za male darove organizatora. A manje naivno djeluje podatak kako su tek rijetki sportski novinari na OI u Seulu pisali o tome što se zaista događalo iza kulisa ili na rubu igara (ispražnjeni kvartovi, krvavi studentski meniri, namješteni rezultati (boks) i bijeda sustava militarističke države pune konflikata koja je htjela dočarati svijetu sliku mira i bratstva sportaša, odnosno dokazati kako im je organizacija igara pravilno dodijeljena i predstaviti svoja civilizacijska dostignuća). Zastršujući prizori s otvaranja igara, kad je u olimpijskoj vatri, simbolu bratstva i mira, izgorjelo nekoliko golubova, također simbola mira i prijateljstva, i nehotice su simbolizirali cjelokupnu hipokriziju Olimpijskih igara vrhunskog sporta i svijeta koji taj vrhunski sport generira iz iskvarenog dijela produkcijskih i potrošačko-civilizacijskih trendova. Kad je za sportsku priredbu, "ozau mira", potrebno više policajaca od svih aktivnih i drugih sudionika, s tom "oazom mira" očito nešto nije u redu.

Ponašanje mnogih predstavnika javnih medija u Seulu samo je jedan od primjera njihove hipokrizije. Činjenica je - najviše primjera znaju novinari sami - kako se većina sportskih medija sve više orijentira na objavljivanje sportskih rezultata, više lažnih nego pravih komentara i kako su tek rijetki novinari sposobni ili spremni potražiti korijene problema suvremenog vrhunskog sporta. A kriza vrhunskog sporta je, normalno, zahvatila i informativne medije. Mnogi od njih, naročito žuta štampa, krše pravo sportaša na osobnu čast i dobro ime, na vlastiti identitet i izvrću sliku o ličnosti sportaša, po pravilu u skladu s njegovim trenutnim rezultatima. "Dobivati i slati informacije" je "vice versa", također i dužnost novinara. Zato je za sport interesantno, ali već i karakteristično, da novinari znaju za niz kršenja prava ličnosti sportaša, ali o tome *neće* ili *ne smiju* pisati. I na ovom je području moć sportskih velikaša izrazito velika, staljinistički duh planetaran, a njihova osvetoljubivost dosljedna; na primjer "obilježeni" novinar ne može više dobiti nikakve informacije, da o gorim slučajevima i ne govorimo. Uopće, šutnja je, naročito o pravim problemima, najjače oružje totalitarizma na području informiranja. Ova šutnja se u pravilu opravdava željom da se ljudi nepotrebno ne uznemiravaju. I upravo u tome valja se suglasiti s M. Krivicom: "Sloboda informirati i/ili biti informiran je isuviše značajna vrijednost da bismo je smjeli žrtvovati radi javnog reda i mira, koji se mogu osigurati na drugi način". Ova je misao doduše zapisana u drukčijem kontekstu, ali se sigurno može po osnovnoj logici prenijeti na područje sportskih medija.

Istina je također da je profesionalno znanje i osobna hrabrost novinara najjače oružje njihove nezavisnosti. Ali, nažalost, i to je ponekad premalo. Za djelomično opravdanje JKS-a u sportu treba reći i to da je već biti INFORMIRAN ponekad jako teško i rizično, a kamoli tek INFORMIRATI javnost, budući da su medijska sredstva pod posrednom ili neposrednom kontrolom istih društvenih subjekata koji su ujedno značajni izvori informacija. Nikako ne smijemo zaboraviti kako član 97. našeg Ustava kaže "da je rad državnih organa i samoupravnih i društveno-političkih organizacija i društava javan, te da se način osiguravanja javnosti uređuje zakonom ili samoupravnim aktima". A akti i u sportu manje-više sadrže informacije selekcionirane po mjeri same organizacije. Istovremeno, masovna proizvodnja sportskih idola nije u suprotnosti s upravo rečenim, to je samo druga strana iste medalje.

Čovjek-stvaralac u sportu je sve manje značajan činilac. Veliki broj trenera nerado priznaje element stvaralaštva u sportu, budući da to vrijeđa njihovu taštinu i umanjuje njihovu osobnu ulogu u stvaranju rezultata nekog sportaša. S druge strane, također, zahtjevi za postizanjem već unaprijed određenih rezultata u brojnim sportovima sve su više prisutni (a mediji to još dodatno potenciraju stvarajući posebnu psihozu). Ovome korespondiraju treninzi dimenzionirani preko svih razumnih granica, koji često zbog toga dovode do povreda ili čak do trajne osakaćenosti sportaša. Određivanje stvaralačkih podviga (po pravilu bez suglasnosti sportaša koji je o tome samo obaviješten) između ostalog je i u potpunoj suprotnosti s članom 19. Opće deklaracije o pravima čovjeka, deriviranim članom Ustava SFRJ: "Kod slobode znanstveno-umjetničke djelatnosti radi se o tome da se nikome u njegovom znanstvenom radu ili umjetničkom stvaralaštvu ne može propisivati kakvu znanstvenu istinu mora ili na smije otkriti, odnosno kakvo umjetničko djelo mora stvoriti"; i dodajmo: KAKAV SPORTSKI REZULTAT TREBA POSTIĆI. Na ovu dodatnu interpretaciju imamo pravo zbog činjenice da vrhunski sportski rezultati u pravilu predstavljaju takvo djelo koje je slično stvaralačkom djelu na drugim područjima kulture. Raspravljajući o sportskom stvaralaštvu treba govoriti i o njegovim drugim dimenzijama što također zalaze u niz prava sportaša kao ličnosti. Prirodna potreba čovjeka za mjerenjem njegove snage, za uspoređivanjem s drugim čovjekom i za postavljanjem novih granica u sportu sve više postaje mit. Ona je oduzeta neposrednom sudioniku i njome manipuliraju skupine vlastodržaca, lokalni interesi, rase, ideologije i mase, te se pod dirigentskom palicom vlastodržaca identificiraju s IDOLIMA i tako gube i posljednju mogućnost za prihvaćanje samog sebe kao bića koje samostalno odlučuje o sebi i koje mora imati svoj vlastiti unutarnji smisao za egzistenciju. Stoga se u vrhunskom - spektakularnom - komercijalnom - političkom sportu sve manje afirmira čovjek, stvaralac. Proizvod stvaralaštva - medalja - brzo se odvaja od prave ličnosti stvaralaca pripisuje se "svim zaslužnima".

I sportaš ima u tome svoje mjesto, ali ne više kao autentični stvaralac, već kao "slika Dorian Greya" koja treba izvana manifestirati onu formulu znanja, osjećajnosti i vrednovanja koju "protokol" propisuje za ovakve prilike. Kao IDOL on ima točno određen dane, sate za trening, prehranu, spavanje, emotivni i seksualni život. I umjesto da takva ČOVJEKA nazivamo NEČOVJEK, on često dobiva nadimak SUPREMEN.

Deklaracija donijeta na 18. skupštini Svjetskog udruženja liječnika u Helsinkiju (1964) i dopunjena na 29. skupštini u Tokiu (1975) u uvodu kaže: "Poslanstvo liječnika ili liječnice je da štite zdravlje ljudi. Njegovo, odnosno njezino znanje i savjest posvećeni su realizaciji ovog zadatka". I dalje se u ovom dokumentu kaže kako treba eventualne koristi, opasnosti i neugodnosti nove metode proučiti u usporedbi s prednostima najboljih suvremenih dijagnostičkih i terapijskih metoda. Činjenica da 70 i više posto sportaša uzima (ili im daju) doping, da ovih sredstava ima svakim danom sve više i da sportaši spretno izmiču kontroli, dokazuje hipokriziju dijela često vrlo visokog stručnog medicinskog osoblja. Ovo trenutačno najveće zlo suvremenog vrhunskog sporta i niz drugih faktora. Različite grane znanosti na rijetko kojem području tako uspješno surađuju kao u sportu. Nažalost, u javnost prodire sve više informacija o zloupotrebama. Iako zvuči vrlo zastrašujuće, pojedini teoretičari upozoravaju da od pokusa s ljudima u Hitlerovim koncentracijskim logorima još nije bilo tako masovnog eksperimentiranja različitih struka na ljudima kao u sportu i to ne samo vrhunskom. Stručnjaci, naročito za psihologiju i medicinu, upozoravaju na ovu problematiku što je iz godine u godinu sve izraženija. Točnih podataka još uvijek nema, ni o uništenom zdravlju i mladosti, ni o izgubljenim iluzijama što ostavljaju ozbiljne medicinske, psihološke i socijalne posljedice. Ostaju, naime, živi Pobjednici (kada će se u nekih od njih pokazati zdravstvene ili druge tegobe, samo je pitanje vremena) koji su samo kao takvi i dok su takvi - zanimljivi.

Sinteza svih deklaracija i drugih dokumenata o slobodama i pravima čovjeka mogla bi stati u dvije riječi: *kvaliteta življenja*. Nažalost, potrošačko društvo, koje se temelji na različitim industrijsko-tehnološko-informativnim revolucijama, već po prirodi svoje unutarnje logike daje prednost kvantiteti pred kvalitetom, kako u proizvodnji, tako i u sportu. Kvantiteta navedenog nužno prouzrokuje sve veće suparništvo na tržištu i na sportskom borilištu. A. Trstenjak (1989) kaže: "U konačnom obračunu je uvijek tako da suvremeni vrhunski sport daje jednu sliku do koje nas je doveo suvremeni trend rada i življenja u smjeru pretjerane kvantitete s tendencijom za što većom proizvodnjom, a sve to na račun kvalitete življenja". Pretjerano suparništvo u sportu, hipertrofirano čak i u odnosu na druga područja proizvodnje i življenja, devalviralo je, moralno i

pedagoški, de Coubertenovu maksimu "važno je sudjelovati" i zapravo je učinilo smiješnom, veličajući istovremeno maksimu američkog idola Vincea Lombardija: "POBJEDA NIJE SVE, POBJEDA JE JEDINO ŠTO JE VAŽNO". Ostvarenje sloboda i prava - i u sportu - ostaje kao borba za "vječni čovjekov san" (L. Bavcon, 1988), kao borba za kvalitetu življenja. Samo tako eventualno može započeti (r) evolucija u sportu koja će prevladati, zajedno s cjelokupnim razvojem društva, alijenacijske procese i postati sredstvom izražavanja slobodne ličnosti slobodnog ČOVJEKA, kao uvjet za postanak slobodnih ljudi.

LITERATURA

1. Društvo za združene narode SRS (1988): Človekove pravice (zbirka temeljnih mednarodnih dokumentov). Forma tisk, Lj.
2. Finžgar, A. (1985): Osebnostne pravice. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Lj.
3. Igličar, A. (1988): Družbena pogojenost oblikovanja in uresničevanja človekovih pravic. V: Varstvo človekovih pravic. MK, Lj.
4. Jambrek, P. (1988): Mednarodna ureditev človekovih pravic. V: Varstvo človekovih pravic. MK, Lj.
5. Koprivnjak, T., J. Šturm, J. Novak, P. Umek (1983): Vrhunski atleti in atletinje SRS o slovenski atletiki. FTK, Lj.
6. Krivic, M. (1988): Pravica do informiranosti. V: Varstvo človekovih pravic. MK, Lj.
7. Magnane, G. (1964): Sociologie du sport. Gallimart, Saint-Amand.
8. Mihovilović, M. (1974): Vrhunski sportaši. Institut za društvena istraživanja, Zagreb.
9. Pavčnik, M. (1988): Konflikt pravic. V: Varstvo človekovih pravic. MK, Lj.
10. Petrovič, K. (1980): Tri presečišća razvoja telesne kulture v SRS 1970-1980. Institut FTK, Lj.
11. Petrovič, K. (1984): Nasilje u sportu, Segment nasilja u suvremenom svijetu. Pogledi, 3: 79-110.
12. Petrovič, K. (1988): Nasilje in šport. Referat: Jugoslovanski sociološki susreti. Beograd.
13. Petrovič, K., A. Hošek (1986): Prilozi za sociologiju sporta. FFK, Zagreb.
14. Petrovič, K. M. Žvan (1984): Vrhunski športniki. FTK, Ljubljana
15. Petrovič, K., M. Žvan (1986): Trust in Crisis. International Review for the Sociology of Sport. R. Oldenbourg Verlag, Munich, Volume 21, 2/3.
16. Petrovič, R. (1989): Športni rubikon je prekoračen. Referat: Jugoslovanski simpozij nasilje in šport, Martuljak, 1989. FTK, Lj.
17. Simonović, Lj. (1981): Pobuna robota, Mladost, Beograd.
18. Strobel, M., I. Kristan, C. Ribičič (1981): Ustavno pravo SFR Jugoslavije. Pravna fakulteta v Lj. Univerzum, Ljubljana
19. Trpin, G. (1988): Varstvo pravic posameznikov v razmersju do upravnih iz samoupravnih organizacij. V: Varstvo človekovih pravic. MK, Ljubljana
20. Wohl, A. (1981): Sociologie des sport. Sportverlag, Berlin.

KREŠIMIR PETROVIČ

VIOLATIONS OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOM IN SPORTS

human rights / freedom / top sportists / sports organizations

Today, human rights at the heart of those social movements in the world and in our country that are founded on democracy and man as its original element. There are various forms of violation of human rights that must be defended again and again. It is true that human rights in sports and everywhere have their outer form that is clearly declared, but as a rule their implementation can be long and difficult. All people as well as sportists are becoming more aware of their rights and more sensitive to their violation. It would be easy to enumerate a great number of examples where human rights in sports have been violated, particularly those that involve the dignity and integrity of the individual.

The violation of human rights in sport has a double significance:

- the feeling of frustration in sportists who allows to be manipulated out of desire to achieve higher scores
- a greater social significance in that violation of human rights is not one of the problems of modern democracy but its central issue.

If that is the case, we have to fight against violation of human rights in all areas of life, sport included.

Крешимир Петрович

факультет физической культуры, Любляна

ПОВРЕЖДЕНИЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И СВОБОДЫ В СПОРТЕ

права человека / свобода / первоклассные спортсмены / спортивные организации

Права человека представляют собой центральный вопрос всех тех общественных движений в мире и у нас, которые основаны на демократии и для которых человек является ее первоначальным элементом. При этом постоянно надо иметь в виду, как существующие, так и возникающие новые права человека. Из-за логических причин и из-за достижений цивилизации, различные формы повреждений прав человека указывают на необходимость непрерывной защиты этих прав. Естественно, что права человека и его свободы, включая и спорт, имеют свою внешнюю форму и что они явно провозглашены, но, как правило, путь до их реализации долгий и трудный. Человек, а также и спортсмен, все больше осознает свои права и становится все более чувствительным к их повреждению. Легко привести многочисленные примеры повреждений прав человека в спорте, в частности тех, которые относятся к достоинству и целостности личности спортсмена.

Сама проблема повреждений прав человека в спорте имеет двойное значение:

- он проявляется в фрустрации спортсмена, который часто, из-за желания добиться хорошего спортивного результата, позволяет манипуляцию;
 - более широкое общественное значение, проявляющееся в том, что повреждение прав человека является центральным, хотя не единственным, вопросом современной демократии.
- Следовательно, во всех областях жизни необходимо бороться против повреждений прав человека. Это, конечно, относится и к защите прав человека в спорте. Лишь всесторонняя борьба, в конечном итоге, может быть эффективной для развития любого общества.